

ความเป็นบัณฑิตและความเป็นพาลในมโหสถชาดก

The character of the pundit and the knave in Mahosot jataka

สมัย วรณอุตส์* Smai Wanaudon

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเป็นบัณฑิตและความเป็นคนพาลที่ปรากฏในมโหสถชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นบัณฑิตที่ไขปัญญาแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างรอบคอบ ทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น โดยใช้การวิเคราะห์แบบคู่ตรงข้ามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีโครงสร้างนิยามของโคลด เลวี-สเตราส์ เพื่อจะให้เห็นความแตกต่างระหว่างลักษณะของบัณฑิตและลักษณะของคนพาลได้อย่างชัดเจน ผลจากการศึกษาพบคุณลักษณะของความเป็นบัณฑิต 5 ลักษณะ ได้แก่ 1. ความเป็นบัณฑิตเพราะความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด 2. ความเป็นบัณฑิตเพราะมีความเมตตากรุณา 3. ความเป็นบัณฑิตเพราะมีความกตัญญูกตเวที 4. ความเป็นบัณฑิตเพราะความยึดมั่นในสัจจะ 5. ความเป็นบัณฑิตเพราะความไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญ ส่วนคุณลักษณะของคนพาลพบ 5 ลักษณะ ได้แก่ 1. ความเป็นพาลเพราะการลักขโมย 2. ความเป็นพาลเพราะความอิจฉาริษยา 3. ความเป็นพาลเพราะความอาฆาตแค้น 4. ความเป็นพาลเพราะความหุบเขา หลงใหลในกามคุณ 5. ความเป็นพาลเพราะความโลภในลาภ ยศ สรรเสริญ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ความเป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคมไทยปัจจุบันที่ได้จากการประชุมระดับชาติเรื่อง “บัณฑิตไทยในอุดมคติ”

คำสำคัญ: ความเป็นบัณฑิต, ความเป็นพาล, มโหสถชาดก

*อาจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Lecturer, Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Mahasarakham University

Abstract

The article aims to study two contrasting characters; the pundit and the knave or a bully who acted in Mahosot jataka. The story illustrates the pundit who understand the issues and solve carefully problems with their own problems and problems with others. The theory structuralism of Claude Levi-Strauss, binary opposition, was used to analyze for distinguish two contrasting character between the pundits and the knaves. The study was found that the five characteristics of pundit include 1. The wisdom 2. The benevolence 3. The gratitude 4. The veracity and 5. Generously fortune and praise. While, the five characters of knave include 1. The thief 2. Jealousy 3. Spitefulness 4. The credulity and 5. The greed of fortune praise. The characteristics of pundit in the story conform to the ideology of the desirable characteristic graduatiss in Thai society from the national conference on “Ideal Thai Graduates”.

Keywords: *The pundit, The knave, Mahosot jataka*

บทนำ

ชาดกมีบทบาทความสำคัญและมีผลสะท้อนต่อคติความเชื่อ ความคิด วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากและถือเป็นหลักคำสอนหมวดหนึ่งของคัมภีร์พุทธศาสนา เพราะชาดกได้เสนอวิถีชีวิตของบุคคลในอดีตที่ผ่านมาซึ่งไม่ห่างไกลจากชีวิตจริงของผู้คนปัจจุบันมากนัก ซึ่งเป็นวิธีการสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ไม่มุ่งสอนธรรมะตรงๆ แต่ได้ทรงแสดงโดยเล่าเป็นอดีตนิทานเพื่อให้เหมาะสมกับคติโลกที่ผู้ฟังสามารถจะนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ ในทางวรรณคดีบาลีมีความหมายเฉพาะถึงเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ (สุภาพรรณณ บางช้าง. 2533: 13) เรื่องราวชาดกมีปรากฏหลักฐานครั้งแรกในคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งมีลักษณะการแต่งเป็นคาถา คือ คำฉันท์ ชาดกแต่ละเรื่องมีคาถามากน้อยต่างกัน ต่อมาพระอรชรกถาจารย์ได้นำเรื่องชาดกในคัมภีร์ขุททกนิกายที่แต่งเป็นคาถาคือ คำฉันท์นั้นมาแต่งขยายเนื้อความให้กว้างขวางพิสดารออกไปโดยแต่งเป็นร้อยแก้วห่อหุ้มคาถาเอาไว้ แล้วนำเอานิทานพื้นบ้านต่างๆ แทรกเข้าไปในเนื้อเรื่อง ดำเนินเรื่องทำนองนิทานชาวบ้าน มีตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์ มีตัวละครฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี ตัวละครทั้งหมดถือกำเนิดเป็นมนุษย์บ้าง สัตว์บ้าง (พัฒน์ เพ็ญผลา. 2535: 49) แสดงให้เห็นว่าชาดกเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะมีภาพชีวิตของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์อันเป็นแก่นสาระสำคัญของความเป็นชาดกในการรับรู้ของคนทั่วไป

มโหสถชาดก เป็นชาดกที่ 5 ใน 10 ชาดก ที่เรียกว่า ทศชาดกหรือ ทศชาติ ซึ่งในพระสุตตันตปิฎกเรียกว่า มหาานิบาตชาดก มโหสถชาดกนี้เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่มีเนื้อหายาวที่สุดที่ถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า (ญาณวชิระ. 2552: 260) กล่าวถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ เมื่อครั้งเกิดเป็นมโหสถ มหาบัณฑิตแห่งมถิลานคร ทรงมีปณิธานที่จะบำเพ็ญ “ปัญญาบารมี” ตั้งใจที่จะใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหิต่างๆ ทั้งแก่ตนเอง ต่อสังคมและประเทศชาติ มุ่งช่วยเหลือคนอื่นและประเทศชาติให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน (พระมหาอำนาจ ที่ปธมโม. 2548: 19) การบำเพ็ญบารมีของพระมโหสถ ถือว่าเป็นแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในด้านการศึกษาที่ฝังรากลึกอยู่ในความรู้อริสัจจนกลายเป็นวิถีชีวิต เป็นแบบฉบับในการบำเพ็ญตนของชาวพุทธจวบจนทุกวันนี้ ความเป็นบัณฑิตของมโหสถ นอกจากจะมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม และพิจารณาคติโดยความยุติธรรมแล้ว ยังมุ่งให้เห็นคุณธรรมภายในจิตใจของมนุษย์ด้วย เช่นคติแย่งลูก ที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความเอื้ออาทรของแม่ที่มี

ต่อลูกน้อยที่ส่งเสียงร้องด้วยความเจ็บปวด เป็นต้น ในมโหสถชาตกนั้นนอกจากจะมุ่งบำเพ็ญ
ปัญญาบารมีแล้ว ยังมีหลักธรรมอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่มากมายโดยเฉพาะหลักเบญจศีลซึ่งเป็น
สิ่งที่มนุษย์นำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อความสันติสุขของสังคมและประเทศชาติ

มโหสถชาตกเป็นวรรณกรรมชาตกที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตจริงของมนุษย์ทั้งใน
อดีตและปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในสังคมที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา ซึ่งพฤติกรรม
ของตัวละครก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนดี และภาวะที่แสดง
ให้เห็นถึงความเป็นคนชั่ว กล่าวคือ ความเป็นบัณฑิตและความเป็นคนพาลที่ปรากฏอยู่เป็น
คู่ตรงข้ามกันเสมอ ผู้ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบประกอบด้วยคุณธรรมใช้ปัญญาในการแก้ไข
ปัญหา เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นก็ถือว่าเป็นภาวะของความเป็นบัณฑิต ส่วน
ผู้ที่ประพฤติชั่วไม่ถูกต้องตามครรลองครองธรรม อิจฉาริษยา ละโมภโลภมาก เบียดเบียน
ผู้อื่น ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ ถือว่าเป็นภาวะความเป็น
คนพาล ซึ่งในบทความนี้ต้องการสื่อให้เห็นภาวะดังกล่าวที่ปรากฏในมโหสถชาตก โดยจะ
นำเสนอในประเด็นใหญ่ 4 ข้อได้แก่ 1. ความหมายของบัณฑิตและโจรตามหลักพุทธศาสนา
2. ความเป็นบัณฑิตที่ปรากฏในมโหสถชาตก 3. ความเป็นพาลที่ปรากฏในมโหสถชาตก
และ 4. ความเป็นบัณฑิตกับความเป็นพาลในสังคมไทยปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของบัณฑิตและพาลตามหลักพุทธศาสนา

ลักษณะบัณฑิตและลักษณะคนพาลตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาปรากฏชัดเจน
ในพระสูตรต้นตปิฎก พาลบัณฑิตสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ลักษณะของคนพาล เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล 3
ประการ ลักษณะของคนพาล 3 ประการอะไรบ้าง ดูกรภิกษุทั้งหลาย คนพาลในโลกนี้ชอบ
คิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว ชอบทำแต่กรรมชั่ว ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของ
บัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิตมี 3 ประการนี้
ลักษณะของบัณฑิต 3 ประการอะไรบ้าง ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตในโลกนี้ชอบคิดแต่เรื่อง
ดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 291-299)
และปรากฏใน “มงคลสูตร หรือมงคล 38 ประการ” เป็นหลักธรรมอันเป็นมงคลแห่งการ
ดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของบุคคลธรรมดาสามัญโดย
เฉพาะพุทธศาสนิกชน ซึ่งในหนังสือมงคลดัดที่ปนี แสดงลักษณะบัณฑิตไว้ว่า บุคคลที่ชื่อ
ว่าบัณฑิตเพราะดำเนินชีวิตไปในทางที่เป็นประโยชน์ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วยปัญญา
กล่าวคือบุคคลที่ประกอบด้วยกุศลกรรม 10 มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ การพูดเท็จ การคิด
ประทุษร้ายคนอื่น เป็นต้น ส่วนลักษณะคนพาล หมายถึง คนผู้ประกอบอกุศลกรรม 10

ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลภจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม คือเห็นอย่างมิจฉาทิฎฐิ (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2540: 20–21)

พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) กล่าวไว้ว่า บัณฑิต หมายถึง คนฉลาด คือ ท่านเป็นอยู่และดำเนินในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ไม่คิดให้ร้ายแก่ใครๆ บัณฑิตเป็นผู้มีอัธยาศัยโอ้อ้อมอารีเหลือวแลถึงประโยชน์ของผู้อื่นไม่ดูตาย และยอมแสวงหาประโยชน์ 2 ประการ ได้แก่ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า ส่วนคนพาล หมายถึง คนโง่ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้ โลกหน้า ปราศจากปัญญา เป็นอยู่ด้วยสักว่ามีลมหายใจ (พุทธทาสภิกขุ. 2544: 11-14)

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า บัณฑิต หรือ สัตบุรุษ หมายถึง ผู้มีปัญญา ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาหรือนักปราชญ์ คนดีมีศีลธรรม ผู้สงบ ผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ ส่วนคนพาล หมายถึง ผู้ไม่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา (พระเทพเวที. 2533: 135)

กล่าวโดยสรุปลักษณะหรือภาวะที่แสดงถึงความเป็นบัณฑิตคือผู้ที่คิดดี พูดดี ทำดี ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา มุ่งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนลักษณะหรือภาวะที่แสดงถึงความเป็นคนพาลคือผู้ที่คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว ไม่ใช่สติปัญญา ในการดำเนินชีวิต ประมาทในการดำเนินชีวิต มุ่งประโยชน์ตนเป็นใหญ่ ไม่รู้ประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งยังชักชวนคนอื่นให้หลงผิดด้วย

ความหมายของบัณฑิตและความหมายของคนพาลดังกล่าวข้างต้นนี้สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะพฤติกรรมของตัวละครในชาดกเรื่องมโหสถชาดกได้เป็นอย่างดี และนำไปสู่การแยกแยะลักษณะหรือความเป็นบัณฑิตและความเป็นคนพาลที่ซ่อนอยู่ในมโหสถชาดกได้ดังต่อไปนี้

2. ความเป็นบัณฑิตที่ปรากฏในมโหสถชาดก

ความเป็นบัณฑิต หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือความเป็นคนดี ได้แก่ การเป็นผู้ที่กระทำความดี เกิดประโยชน์ ไม่เกิดโทษ หรือเกิดความดีต่อผู้อื่น ความเสียหายทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่นและส่วนรวมหรือบ้านเมือง ด้วยการกระทำ การพูด และการคิดแต่สิ่งที่ดี ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหามากมาย อย่างรอบคอบ ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งในมโหสถชาดกนี้มีทั้งบัณฑิตที่เป็นเพศชาย เพศหญิง และสัตว์ โดยได้แบ่งคุณลักษณะของภาวะความเป็นบัณฑิตออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่

2.1 ความเป็นบัณฑิตเพราะความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

ความเป็นบัณฑิตเพราะความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดนั้นเป็นลักษณะของบัณฑิตทั่วไปที่มีความรู้ ความสามารถ และเขาวนปัญญา สามารถแก้ไขปัญหามากมาย ได้ โดยยึดหลักคุณธรรมเป็นต้นหรือควบคุมในการใช้ปัญญา ทั้งเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งผู้ที่มีพฤติกรรมความเป็นบัณฑิตในลักษณะดังกล่าว เช่น

มโหสถบัณฑิต

มโหสถเป็นบัณฑิตคนที่ 5 ของพระยาวิเทหราชแห่งกรุงมถิลานคร เป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดที่สื่อให้เห็นถึงปัญญาภาพที่สามารถแก้ไขปัญหามากมาย ไม่ว่าจะปัญหาเล็กน้อยหรือปัญหาใหญ่ถึงชีวิตก็ตาม ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยคุณธรรมเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่นและบ้านเมือง โดยมโหสถแสดงให้เห็นความเป็นบัณฑิตโดยการใช้สติปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่นตั้งแต่ยังเป็นเด็กโดยการสร้างศาลา สระโบกขรณีเพื่อเป็นที่พักอาศัยของคนทั่วไป การใช้สติปัญญาตัดสินคดีความเพื่อแก้ไขปัญหามากมาย เช่น คดีลักโค คดีลักเครื่องประดับ คดีแย่งเด็ก เป็นต้น การแก้ปัญหามากมายของพระยาวิเทหราชที่ทดสอบทั้งก่อนเข้ารับราชการและหลังจากเข้ารับราชการ เช่นปัญหาเรื่องโคไม่กับปลายไม้ตะเคียน เรื่องโคขามเฒ่าที่เท่า เรื่องโคตัวผู้ตกลง เรื่องหุงข้าว หรือปัญหาเรื่องทรัพย์กับปัญญาอะไรประเสริฐกว่ากัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแก้ปัญหามากมายที่เกิดจากการถูกกล่าวหาใส่ร้าย จากบัณฑิตทั้ง 4 ตลอดถึงการแก้ไขปัญหามากมายให้คนอื่น เช่น ช่วยเหลือพระยาวิเทหราชให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ มากมาย เช่น ช่วยแก้ปัญหามากมายของเทวดา หรือช่วยให้อรอดพ้นจากความตายที่หลงเชื่อกลอุบายของแก้วพรหมณ์และพระยาจุนีที่ให้ไปรับพระธิดาที่เมืองปัญจาละนครอันเป็นเมืองของศัตรู เป็นต้น หรือแม้กระทั่งแก้ปัญหามากมายเพื่อช่วยชีวิตของพระนางอุทุมพรเทวีไว้ นอกจากนี้ยังได้ช่วยแก้ไขปัญหามากมายในเมืองโดยช่วยรักษาเมืองมถิลานครให้พ้นจากการรุกรานของกองทัพของพระยาจุนีและพระยาทั้งร้อยเอ็ดเมือง

นางอมรา

นางอมราเป็นภรรยาของมโหสถ เดิมเป็นธิดาของตระกูลยากจนตระกูลหนึ่งซึ่งเคยเป็นตระกูลเศรษฐีเก่า นางมีรูปโฉมงดงาม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดตั้งเหตุการณ์ที่มโหสถปลอมตัวเป็นช่างซุนผ้าเพื่อออกตามหาคู่ชีวิต เห็นนางเข้าจึงถามปัญหานางด้วยวิธีการแสดงใบเพื่อทดสอบเขาวนปัญญา โดยการกำมือยื่นออกไปเพื่อสื่อความหมายว่า มีสามีหรือยัง นางก็เข้าใจความหมายและได้แบมือออกไปเพื่อสื่อความหมายว่า ยังไม่มี หลังจากนั้นมโหสถก็เข้าไปถามชื่อ กิจธุระที่กำลังไปทำ และทางไปบ้านของนาง เป็นต้น นางก็ตอบเป็นปริศนาโดยไม่ตอบตรงๆ ซึ่งเป็นที่พอใจของมโหสถมาก ถึงแม้มโหสถจะทดสอบเขาวน

ปัญญาอย่างไรนางก็แก้ได้ หรือแม้แต่พฤติกรรมอื่นๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนฉลาดหลักแหลม เช่น การไม่สวมรองเท้าในตอน แต่สวมรองเท้าในหลุมที่มีน้ำขัง โดยให้เหตุผลว่า ในที่ตอนสามารถมองเห็นหนามที่จะตำเท้าได้ แต่ในน้ำมองไม่เห็นจึงต้องสวมรองเท้าในที่มีน้ำ หรือการหุ่บร่มนที่โล่งแจ้งแดดจ้า แต่กั่นร่มนในป่าที่มีร่มไม้ โดยให้เหตุผลว่า ในป่าที่มีร่มไม้ กัลวกั้ไม้แห้งตกถูกศีรษะ เป็นต้น

นอกจากนั้นนางอมรายังใช้สติปัญญาช่วยแก้ข้อกล่าวหาที่บัณฑิตทั้ง 4 ใส่ร้ายมโหสถว่าขโมยราชาภรณ์ และวางแผนแก้แค้นบัณฑิตทั้ง 4 ให้ละอายโดยการหลอกให้ไปตกหลุมอุจจาระแล้วจับโกนศีรษะ จับหัวถูกกับแผ่นอิฐ เอาปูนทาทั้งตัวเหมือนลิงเผือก เอาเสื้อลำแพนมัดไว้แล้วนำไปถวายพระราชารวมทั้งหลักฐานต่างๆ ที่นางบันทึกไว้ จึงทำให้มโหสถรอดพ้นจากการถูกกล่าวหา

นางเกรีปริพาชกา

นางเกรีปริพาชกา เป็นนักบวชหญิงที่เข้าไปฉันภัตตาหารในพระราชวังของพระยาจูลนีทุกวัน นางเป็นบัณฑิตที่ฉลาด วันหนึ่งหลังจากที่มโหสถเข้ารับราชการที่ราชสำนักพระยาจูลนี นางได้เห็นมโหสถเดินมาจึงทดลองความเป็นบัณฑิตของมโหสถโดยการยกมือขึ้นแบมือออก เพื่อถามว่าพระยาจูลนีพระราชทานอะไรให้หรือไม่ มโหสถจึงกำมือเข้า เพื่อตอบว่าพระยาจูลนียังไม่พระราชทานอะไรเลย นางเกรีปริพาชกาจึงยกมือขึ้นลูบศีรษะของตน เพื่อถามว่าเมื่อลำบากทำไมไม่บวชเหมือนเรา มโหสถจึงลูบท้องของตนเพื่อตอบว่าข้าพเจ้ายังมีบุตรและภรรยาที่ต้องเลี้ยงดูจึงยังบวชไม่ได้ ซึ่งเหตุการณ์นี้เป็นสาเหตุให้พระยาจูลนีมอบตำแหน่งเสนาบดีและอิสริยยศยิ่งใหญ่ให้มโหสถ แต่มโหสถไม่เห็นใจเหตุผลที่พระยาจูลนีมอบอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ให้แก่ตน จึงขอให้นางเกรีปริพาชกาช่วยทูลถามพระยาจูลนี นางจึงใช้สติปัญญาคิดอุบายทูลถามปัญหาพระราชาร่วมกับเรื่องผีเสื้อน้ำที่ต้องการมนุษย์เป็นเครื่องสังเวท พระเจ้าจูลนีจะให้ใครสังเวทก่อนและหลัง ซึ่งก็ได้คำตอบว่า จะให้มโหสถเป็นคนสุดท้ายต่อจากพระองค์ มโหสถจึงรู้ว่าพระยาจูลนีมอบตำแหน่งให้มโหสถด้วยความบริสุทธิ์ใจ

นกแขกเต้า

นกแขกเต้าเป็นนกที่มโหสถเลี้ยงไว้ เป็นนกที่มีความเฉลียวฉลาด เหตุการณ์ที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นบัณฑิตของนกแขกเต้าหลายตอน ส่วนมากจะเป็นการไปสืบข่าวเพื่อมาบอกให้มโหสถแก้ไขปัญหาได้ทันเวลาดังเหตุการณ์ตอนที่มโหสถส่งนกแขกเต้าไปสืบข่าวเกี่ยวกับเรื่องที่พระยาจูลนีจะมอบพระราชธิดาแก่พระยาวิเทโหราชซึ่งมโหสถสงสัยว่าน่าจะมีวัตถุประสงค์ร้ายแอบแฝง เพราะแก้วพรหมณ์และพระยาจูลนีปรึกษากันเพียงสองคนในห้องบรรทมไม่มีใครได้ยินนอกจากนางนกสาธิตาที่พระยาจูลนีเลี้ยงไว้เท่านั้น นกแขกเต้า

จึงใช้สติปัญญาโดยทำให้เหมือนบินมาจากเมืองอื่นที่ไม่ใช่เมืองมิลินทร (เพราะถ้านางนกลสาธิตารู้ว่ามาจากเมืองมิลินทรจะไม่ยอมพูดคุยด้วย) และพูดเกี่ยวพาราสีนางนกลสาธิตอย่างเหตุผลต่างๆ นานาจนนางนกลสาธิตใจอ่อนยอมเผยความลับออกมาว่าเป็นแผนลวงเพื่อจะฆ่าพระยาวิเทหราชและมโหสถ จึงนำเรื่องไปบอกมโหสถทราบและได้วางแผนแก้ไขจนทำให้พระยาวิเทหราชและมโหสถรอดชีวิต

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ความเป็นบัณฑิตนั้นสามารถเป็นได้ทั้งมนุษย์และสัตว์ มีความเฉลียวฉลาดใช้สติปัญญาเพื่อช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาทันทีแก่ตนเองและผู้อื่น และมักจะมีเกี่ยวข้องกับมโหสถ ซึ่งสะท้อนให้เห็นหลักธรรมในเรื่องการคบคนในมงคลสูตร ที่กล่าวว่า อะเสวนา จะ พาลานัง บัณฑิตานัญจะ เสวนา และสุภาสิตเกี่ยวกับการคบคนหลายอย่างเช่น คบคนเช่นไร ย่อมเป็นคนเช่นนั้น คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล และผ้าที่ห่อหุ้มของหอมย่อมพลอยหอมตลบอบอวลตามไปด้วยฉันใด ผู้ที่คบบัณฑิตก็ย่อมพลอยได้รับความรู้ ความสามารถ และความดีตามบัณฑิตไปด้วยฉันนั้น เป็นต้น

2.2 ความเป็นบัณฑิตเพราะมีความเมตตากรุณา

ความเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งที่มีผู้เป็นบัณฑิตจะต้องมีซึ่งเป็นผู้เป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคมโดยเฉพาะสื่อให้เห็นผ่านพฤติกรรมของมโหสถที่มีจิตใจดีงาม มีเมตตากรุณาต่อคนอื่น เริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยกำเต่างยามาด้วยและวางแห่งยาไว้ในมือมารดาพร้อมบอกให้มารดานำแห่งยานั้นไปรักษาคนที่เจ็บป่วย

หลังจากนั้นลักษณะความเป็นบัณฑิตที่มีความเมตตากรุณาต่อคนอื่นและมองการณ์ไกลของมโหสถก็ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องเช่นเมื่ออายุได้ 7 ขวบเมื่อเห็นความลำบากของเพื่อนๆ ที่เล่นกันแล้วได้รับความทุกข์ยากลำบากเพราะฝน เพราะแดด เพราะลม หรือเพราะสัตว์มาเหยียบย่ำสนามที่เล่นทำให้หมดสนุก จึงชวนเพื่อนบริจาคเงินสร้างศาลาเพื่อจะให้ทุกคนมีส่วนร่วมและช่วยกันหวงแหนรักษาสมบัติของส่วนรวม และออกแบบศาลาโดยเอื้อเพื่อแก่คนอื่นด้วยไม่เฉพาะกลุ่มของตนเอง เช่น มีห้องสำหรับสตรีไว้ญาติใช้เป็นที่ลอดบุตร ห้องสำหรับสมณพราหมณ์ผู้จรมา ห้องสำหรับคฤหัสถ์ผู้จรมา ห้องสำหรับพักสินค้าของพวกพ่อค้าวาณิช นอกจากนี้ยังมีห้องวินิจฉัยคดี และโรงธรรมด้วย พร้อมทั้งจัดภูมิทัศน์รอบๆ ศาลาเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาให้ได้รับประโยชน์โดยถ้วนหน้ากัน ต่อจากนั้นก็มีการแก้ไขปัญหามากมาย ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยเมตตาธรรมต่อทุกคนโดยไม่เลือกชนชั้นวรรณะ ตัดสินคดีความต่างๆ ด้วยความยุติธรรม เช่น คดีลักโค คดีลักเครื่องประดับ คดีแย่งเด็ก เป็นต้น พร้อมทั้งสั่งสอนธรรมให้ผู้ที่ทำความผิดกลับใจด้วยการให้รักษาศีล

คุณลักษณะความเป็นบัณฑิตของมโหสถที่มีจิตใจเมตตากรุณา ไม่มีจิตอาฆาตพยาบาทต่อผู้ที่ทำร้ายกลั่นแกล้งตนให้ได้รับความเดือดร้อนถึงขั้นวางแผนเอาชีวิตก็ตาม แต่

ก็ไม่ได้โกรธตอบ ไม่ได้คิดจะแก้แค้นทั้งที่มีโอกาสและสามารถทำได้อย่างง่ายดาย กลับมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตาตากรุณาต่อศัตรู โดยเฉพาะเมตตาต่อบัณฑิตทั้ง 4 ที่พยายามใส่ร้าย กลั่นแกล้งมโหสถมาโดยตลอด แต่มโหสถก็เมตตาและให้อภัยทุกครั้ง มีจิตใจเมตตาต่อ กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดองค์ซึ่งเป็นศัตรูที่มารุกรานเมืองมิลิกากำลังจะถูกพระเจ้าจูลินจะวางยาพิษหลังจากช่วยรบชนะศึก ดังเหตุการณ์ตอนหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่ามโหสถนั้นเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตาตากรุณา ปราศจากความอาฆาตพยาบาท คือเหตุการณ์ที่พระยาวิเทหราชรู้ความจริงทั้งหมดว่า ที่ผ่านมามีบัณฑิตทั้ง 4 นี้เป็นผู้ที่คิดร้ายใส่ความกล่าวหาหมโหสถ ด้วยความพิโรธ จึงสั่งให้ประหารชีวิต แต่มโหสถได้ทูลขอภัยโทษให้บัณฑิตทั้ง 4 แม้ว่าสิ่งที่บัณฑิตทั้ง 4 ได้กระทำแก่มโหสถนั้นมากมายหลายเรื่องซึ่งต่างๆ เรื่องล้วนแต่มุ่งร้าย ประสงค์ให้หมโหสถถึงแก่ความวิบัติในชีวิตก็ตาม นอกจากนั้นมโหสถยังมองเห็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญโดยเห็นว่าการประหารบัณฑิตทั้ง 4 นั้นมิได้ทำให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใดต่อบ้านเมือง และที่สำคัญบัณฑิตทั้ง 4 นั้นก็เป็นคนเก่าคนแก่ ทำคุณประโยชน์ให้แก่ราชสำนักมานาน และบ้านเมืองก็จะขาดนักปราชญ์ผู้รู้จึงขอภัยโทษเพื่อที่จะได้ทำงานต่อไป

นอกเหนือจากมีเมตตาตากรุณาต่อศัตรูแล้ว คุณลักษณะที่แสดงถึงความเป็นบัณฑิตที่มีเมตตาตากรุณาของมโหสถแม้แต่กับสัตว์เดรัจฉานก็ปรากฏให้เห็นในเหตุการณ์ตอนกิ่งก่าได้เงินคล้อยคอ เกิดความถือตัวเพราะคิดว่าตนก็มีทรัพย์แล้วไม่ถวายเป็นคารพพระราชา ดังเดิมที่เคยปฏิบัติมา เมื่อพระราชารู้สาเหตุทรงกริ้วและรับสั่งให้ฆ่ากิ่งก่า แต่มโหสถทูลทัดทานไว้ กิ่งก่าจึงรอดชีวิต

นอกจากนั้นคุณลักษณะความเป็นบัณฑิตที่มีความเมตตาตากรุณาเป็นห่วงบริวารผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็ปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรมมโหสถ ดังเหตุการณ์ที่มโหสถได้รับข่าวสารจากสายลับที่ส่งไปแทรกซึมอยู่กับกองทัพของพระยาจูลินได้ส่งข่าวมาเป็นระยะ มโหสถก็ได้แสดงความเป็นห่วงด้วยเมตตาธรรมว่า “พวกท่านอยู่ท่ามกลางศัตรูอย่าได้ประมาท” (ญาณวชิระ. 2552: 308) หรือเหตุการณ์ที่มโหสถส่งพระยาวิเทหราชขึ้นเรือกลับเมืองมิลิกานคร พระยาวิเทหราชถามสาเหตุที่มโหสถไม่กลับเมืองมิลิกาพร้อมกับพระองค์ มโหสถกราบทูลด้วยถ้อยคำที่แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาตากรุณาเป็นห่วงต่อบริวารผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคมที่บุคคลผู้เป็นนายไม่ควรละทิ้งบริวารบ่าวไพร่ที่ตนได้ใช้ให้กระทำการต่างๆ ว่า “ข้าพระองค์ยังไม่ไปไม่ได้ แม่ทัพจะทิ้งทหารเอาตัวรอดไม่ถูกต้อง... พวกเขาคงทุกคนล้วนทำงานร่วมกับข้าพระองค์ ข้าพระองค์ทิ้งพวกเขาไว้ที่นี่ไม่ได้แม้แต่คนเดียว ข้าพระองค์จะนำพวกเขากลับทุกคนไม่ว่าวันแม้แต่จะเป็นศพ” (ญาณวชิระ. 2552: 374) นอกจากนี้ความเมตตาตากรุณาเป็นห่วงเป็นใยต่อสัตว์ที่คอยรับใช้ตนเองก็ปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรมมโหสถ เช่นที่แสดงความห่วงใยต่อนกแขกเต้าที่ส่งไปสืบความลับจากนางนกลาลิกาของพระยาจูลิน เป็นต้น

จากตัวอย่างเห็นว่า ผู้ที่มีความเป็นบัณฑิตนั้นจะต้องประกอบด้วยความเมตตา กรุณา เอื้ออาทรทั้งต่อคนและสัตว์ ทั้งต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือบริวารและต่อศัตรู โดยปราศจากอคติ มุ่งความถูกต้อง ความมีมนุษยธรรมและประโยชน์สุขของผู้อื่นหรือบ้านเมือง เป็นสำคัญ

2.3 ความเป็นบัณฑิตเพราะมีความกตัญญูทเวที

ความกตัญญูทเวทีคือเครื่องหมายของคนดี เป็นคุณธรรมอีกอย่างหนึ่งที่ผู้เป็น บัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคมจะต้องมีเช่นกัน โดยสื่อให้เห็นผ่านพฤติกรรมของมโหสถที่ แสดงถึงความเป็นคนกตัญญู เป็นลูกกตัญญูที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับบิดามารดาตั้งแต่ เกิด คือเมื่อเกิดไม่ทำให้มารดาทุกข์ทรมาน มิได้มีความเจ็บปวดแม้แต่น้อย โดยคลอດงาย คล้ายน้ำไหลออกจากกระบอกน้ำ เมื่อเกิดมาก็พูดได้เลยสร้างความสุขใจให้แก่มารดา ทั้ง ยังกำแหงยามาด้วยและได้รับการบิดาของตนที่ปวดหัวเรื้อรังมานานถึง 7 ปี หายเป็นปลิด ทิ้ง หลังจากนั้นก็มีคนเจ็บป่วยต่างหลังไหลพากันมารับการรักษามากมาย สร้างชื่อเสียง ของตระกูลให้แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเป็นสัญญาณที่สะท้อนให้ เห็นถึงความเป็นลูกที่ดีที่มีความกตัญญูทเวทีโดยการทำให้พ่อแม่สบายใจ มีความสุขใจ จึงไร้จากโรคต่างๆ

นอกจากความกตัญญูทเวทีต่อพ่อแม่แล้ว ความกตัญญูทเวทีต่อผู้บังคับบัญชาก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของผู้บังคับบัญชาาระดับต่างๆ เหตุการณ์ที่สื่อให้เห็น ความกตัญญูทเวทีของมโหสถบัณฑิตที่มีต่อผู้มีพระคุณหรือผู้บังคับบัญชาโดยไม่ไปรับใช้ คนอื่นเพราะเห็นแก่ทรัพย์ กล่าวคือหลังจากที่พระยาจุลนีเฉลิมฉลองความเป็นมิตรต้อนรับมโหสถตลอดเจ็ดวันและขอโทษพระราชาทิ้งร้อยเอ็ดพระองค์แล้ว พระยาจุลนีได้เชิญ ให้มโหสถรับราชการในสำนักของพระองค์ แต่มโหสถกราบทูลปฏิเสธโดยกล่าวว่า “ข้าแต่ มหาราชเจ้า ผู้ที่ทอดทิ้งผู้ที่ซบเลี้ยงตน เพราะเห็นแก่ทรัพย์ เขาย่อมถูกตนเองและผู้อื่นดู หหมิ่น ตราบใดที่พระเจ้าวิเทหราชยังทรงพระชนม์อยู่ ตรานั้นข้าพระองค์ก็จะไม่เป็น ข้าราชการของพระราชาราชองค์ใด” (ญาณวชิระ. 2552: 387)

เหตุการณ์ตอนที่พระยาวิเทหราชให้อำมาตย์ไปตามมโหสถที่หนีไปอยู่บ้านช่างปั้น หม้อเพื่อมาช่วยแก้ปัญหาเทวดา เมื่อมโหสถกลับมาพระยาวิเทหราชตรัสถามว่า “เจ้ามีสติ ปัญญามาก มีความสามารถมาก ถ้าหวังจะครอบครองสมบัติของเราก็สามารถทำได้ และ แก่แต่เราที่เข้าใจผิดเจ้า” มโหสถได้กราบทูลว่า “คนนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ ควรหกรานกิ่งไม้ต้นนั้น เพราะผู้ทำร้ายมิตรเช่นนั้นเป็นผู้ชั่วช้า” (ญาณวชิระ. 2552: 286)

จะเห็นว่าความกตัญญูทเวทีต่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้ปกครองนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นความต้องการอย่างยิ่งของผู้บังคับบัญชาหรือผู้ปกครอง โดยเฉพาะในยุคที่มีความ

แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันสูงอย่างในปัจจุบัน การมีผู้ได้บังคับบัญชาที่รับรู้คุณ ไม่เห็นแก่लग เกียรติยศชื่อเสียง ถือว่าผู้นั้นมีบุญวาสนายิ่งนัก ดังเช่นพระยาวิเทโหราชแห่งเมืองมิลินนคร ที่มีมหาบัณฑิตยอดเยี่ยมอย่างมโหสถ

2.4 ความเป็นบัณฑิตเพราะความยึดมั่นในสัจจะ

สัจจะคือสิ่งที่บัณฑิตยึดมั่นเหนือสิ่งอื่นใด ดังจะเห็นได้ในเรื่องวิสูตรบัณฑิตที่ยึดมั่นในสัจจะที่พระราชทำให้ไว้กับปณณกษัตริย์ แม้นตนเองจะได้รับความเดือดร้อนมากเพียงใดก็ตาม ก็ไม่ยอมเสียสัจจะซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีหลักของวิสูตรบัณฑิตชาดก แม้นมโหสถชาดก คุณลักษณะของบัณฑิตที่ยึดมั่นในสัจจะปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรมของมโหสถแม้ในการพูดและในการกระทำ คือเหตุการณ์ที่บัณฑิตทั้ง 4 ได้หลอกลามมโหสถว่า “ผู้เป็นบัณฑิต ควรจะยึดถือธรรมอะไรเป็นหลัก” ซึ่งมโหสถตอบว่า “ควรยึดถือสัจจะเหนือชีวิต” (ญาณวชิระ. 2552: 291) และจากคำตอบนี้ เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่ามโหสถนอกจากจะพูดแล้วยังสามารถทำได้จริงด้วย ซึ่งปรากฏในเหตุการณ์หลังจากที่มโหสถสัญญาเป็นมิตรกับพระยาจุลนี แล้วพระยาจุลนีได้เชื่อเชิญให้อยู่รับราชการในสำนักของพระองค์ แต่มโหสถกราบทูลว่าจะมาได้ก็ต่อเมื่อพระยาวิเทโหราชสวรรคตแล้ว หลังจากที่พระยาวิเทโหราชสวรรคตแล้ว มโหสถก็ได้ถวายราชสมบัติแก่พระราชโอรสของพระยาวิเทโหราชกับพระนางปิยาลจันท์ ซึ่งมีอายุเพียง 10 พรรษา แล้วทูลลาไปอยู่ราชสำนักพระยาจุลนีตามคำมั่นสัญญา ถึงแม้พระราชอาถรรพ์น้อยและพระนางปิยาลจันท์จะอ่อนแอเพียงใดก็ตาม

การเป็นบัณฑิตที่มีสัจจะยึดมั่นในคุณความดีนั้นยังปรากฏให้เห็นผ่านนางอมราที่ยึดมั่นในสามีตนไม่คิดนอกใจ แม้นคนอื่นจะร่ำรวยเพียงใดก็ตาม ดังเหตุการณ์ตอนที่มโหสถซึ่งปลอมตัวเป็นช่างชุผ้าที่ยากจนพานางอมรามายุดพักที่เรือนคนเฝ้าประตูเมือง ส่วนมโหสถเองเข้าไปในเมืองบอกให้เพื่อนมาทดลองเกี่ยวพาราสีนางอมรา ซึ่งนางก็ไม่สนใจยึดมั่นในสามีตน แม้กระทั่งมโหสถให้ชายหนุ่มจูดนางอมราเข้าไปในบ้านของตนซึ่งแต่งตัวดีเป็นเสนาบดีจนนางจำไม่ได้โดยนำเอาทรัพย์สมบัติมาหลอกล่อเพื่อล่อใจ แต่นางก็ไม่สนใจยึดมั่นในสามีของตนซึ่งเป็นแค่ช่างชุผ้าเหมือนเดิม

2.5 ความเป็นบัณฑิตเพราะความไม่เห็นแก่लग ยศ สรรเสริญ

ความโลภคืออันตรายอย่างหนึ่งซึ่งสร้างความเสียหายให้กับทุกคนที่ขาดสติยั้งคิด บัณฑิตที่ดีมีคุณธรรมย่อมรู้จักหักห้ามใจไม่หลงไหล คล้อยตามลาภสักการะที่ผ่านเข้ามาไม่เห็นแก่लग ยศ สรรเสริญ ในมโหสถชาดกปรากฏให้เห็นทั้งในพฤติกรรมมโหสถ และพฤติกรรมนางอมรา ได้แก่ เหตุการณ์ที่พระนางอุทุมพรเทวีต้องการจะหาคู่ครองที่มีฐานะให้มโหสถ แต่มโหสถไม่ปรารถนาคู่ครองที่มีฐานะร่ำรวย มียศถาบรรดาศักดิ์ หากแต่ต้องการคู่ครองที่มีสติปัญญา สื่อให้เห็นว่ามโหสถให้ความสำคัญกับสติปัญญามากกว่าทรัพย์สมบัติ

ทำให้มโหสถปลอมตัวไปเป็นช่างซุนผ้าเสาะแสวงหาผู้ครองจนได้พบกับนางอมราธิดาในสกุลยากจนซึ่งใจแต่เป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดจึงนำมาเป็นคู่ครอง

หรือเหตุการณ์ที่พระยาจุนีตรัสถามมโหสถว่า “เธอมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดอย่างนี้ ทำไมจึงไม่ครองราชย์สมบัติเสียเอง” มโหสถก็ทูลตอบโดยแสดงให้เห็นถึงความไม่เห็นแก่ลาภยศ สรรเสริญที่ได้มาด้วยทางที่ไม่ชอบว่า “ ถ้าข้าพระองค์ปรารถนาราชสมบัติ โดยการฆ่าพระราชาในชมพูทวีปทั้งหมด ไม่มีนักปราชญ์คนใดสรรเสริญการได้มาซึ่งอำนาจด้วยการทำลายล้างผู้อื่น”

นอกจากนี้ความเป็นบัณฑิตที่ไม่เห็นแก่ลาภยศสรรเสริญ ยังปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรมนางอมราดังเหตุการณ์ตอนที่ มโหสถพานางอมราหยุดพักที่เรือนคนเฝ้าประตูเมือง ส่วนมโหสถเข้าไปในเมืองบอกให้ชายหนุ่มมาลุดนางอมราเข้าไปในบ้านของตนซึ่งแต่งตัวดีเป็นเสนาบดีจนนางจำไม่ได้และได้นำเอาทรัพย์สินสมบัติมาหลอกล่อเพื่อลองใจ แต่นางก็ไม่สนใจยังยึดมั่นในสามีของตนซึ่งเป็นช่างซุนผ้าเหมือนเดิม หรือในตอนพิธีแต่งงานของมโหสถและนางอมราทั้งพระราชาและชาวเมืองต่างจัดของขวัญมาให้ โดยนางอมราได้แบ่งของที่ได้รับพระราชทานคืนเข้าคลังหลวงส่วนหนึ่ง รับไว้ส่วนหนึ่ง แล้วนำไปตั้งเป็นกองทุนช่วยสงเคราะห์ประชาชนที่ประสบภัยพิบัติส่วนหนึ่ง โดยไม่ยึดติดในทรัพย์สินสมบัติ กลับนำไปสงเคราะห์ผู้อื่นเมื่อได้รับทุกข์

จะเห็นได้ว่าลักษณะความเป็นบัณฑิตในมโหสถขาดมิได้มุ่งหมายเฉพาะผู้มีปัญญาฉลาดรอบรู้แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องเป็นผู้ทรงภูมิธรรมคือมีคุณธรรมควบคู่กันไปด้วย ลักษณะดังกล่าวคือต้องเป็นผู้ที่รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ดำรงตนและดำเนินวิถีชีวิตโดยประกอบด้วยการประพฤติความดี คือคิดดี พูดดี ทำดี และในการใช้ปัญญาของบัณฑิตนั้นๆ จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะหากกล่าวถึงเฉพาะตัวปัญญานั้น เป็นเสมือนดาบสองคมที่ขึ้นอยู่กับผู้ที่นำไปใช้ ซึ่งถ้าหากใช้ในทางที่ดีก็ก่อให้เกิดคุณประโยชน์เป็นผลที่ดีอย่างยิ่ง แต่หากใช้ปัญญาในทางที่ผิดจะก่อให้เกิดโทษ และนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งกลายเป็นภาวะความเป็นใจโรไปในที่สุด

3. ความเป็นคนพาลที่ปรากฏในมโหสถชาดก

ความเป็นพาล ตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ การเป็นผู้ที่กระทำความชั่ว ความไม่ดี เกิดโทษ ไม่เกิดประโยชน์ กล่าวคือทำความเดือดร้อน ความเสียหาย ให้โทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยการกระทำ การพูด และการคิด ซึ่งมักเป็นคู่ตรงกันข้ามกับความเป็นบัณฑิตหรือคนดี ในมโหสถชาดกนี้ มีทั้งคนพาลที่เป็นเพศชายและเพศหญิง โดยได้แบ่งลักษณะของความเป็นคนพาลออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่

3.1 ความเป็นพาลเพราะการลักขโมย

ความเป็นคนพาลเพราะการลักขโมยนั้น เป็นลักษณะของโจรขโมยต่างๆ ไปที่มีการลักขโมย แย่งชิงเป็นต้น เมื่อกระทำแล้วนอกจากจะผิดศีลธรรมแล้วยังมีความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย ซึ่งลักษณะความเป็นโจรดังกล่าวนี้อาจปรากฏในเรื่องมโหสถชาดก เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงการใช้ปัญญาในการตัดสินใจตัดสินคดีความของมโหสถเป็นส่วนมาก และมีเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการตัดสินคดีความของมโหสถดังต่อไปนี้

โจรขโมยโค

มีชายคนหนึ่งไปซื้อโคมาเพื่อไถนา วันหนึ่งผูกโคไว้ตรัมไม้แล้วก็ปล่อยกลับไป มีโจรคนหนึ่งมาขโมยโคไป พอตื่นขึ้นมาไม่เห็นโคจึงออกตามหา เห็นโจรกำลังจูงโคไป แล้วต่างฝ่ายต่างก็อ้างว่าเป็นโคของตัวเองเถียงกันจนมาถึงทางเข้าศาลาของมโหสถ มโหสถทราบเรื่องจึงช่วยตัดสินโดยถามชายทั้ง 2 ว่าให้วัวกินอะไร โจรตอบว่า ให้กินแบ่งคูลุงงา และขนมกุมมาส ส่วนเจ้าของโคตอบว่า ให้กินหญ้าอย่างเดียว มโหสถจึงให้คนนำไปประยงค์มาตำขยำเอาน้ำให้โคกิน ซึ่งโคก็สำรอกออกมาเป็นหญ้า มโหสถจึงตัดสินให้ชายที่ให้โคกินหญ้าคือเจ้าของโคที่แท้จริง

โจรขโมยลูก

มีหญิงคนหนึ่งอุ้มลูกไปอาบน้ำที่สระของมโหสถ แล้วเอาลูกนอนไว้ที่กองผ้าอ้อม แล้วลงไปอาบน้ำ นางยักษ์ตนหนึ่งเห็นเด็กนั้นอยากกินจึงแปลงกายเป็นมนุษย์มาแสวงถามและขออุ้มเด็กทำที่เป็นหยอกล้อแล้วอุ้มหนีไป หญิงคนนั้นรีบขึ้นจากสระแล้ววิ่งตามไปจนทันและถกเถียงกันต่างฝ่ายต่างอ้างว่าเป็นลูกของตน ยื้อแย่งกันจนถึงประตูศาลามโหสถ มโหสถจึงเรียกเข้าไปถามและตัดสินคดีโดยการขีดลงบนพื้นดินให้เป็นรอยแล้วให้วางเด็กนอนขวางรอยขีดนั้น แล้วให้หญิงคนหนึ่งจับมือเด็กไว้ อีกคนหนึ่งจับขาเด็กไว้แล้วกล่าวว่าขอให้แย่งกัน ใครดึงได้ เด็กเป็นลูกของคนนั้น หญิงทั้งสองจึงฉุดดึงกันไปมา เด็กทนเจ็บไม่ไหวร้องไห้จ้า หญิงผู้เป็นแม่ได้ยินเสียงลูกร้องรู้สึกสงสารลูกเหมือนอกจะแตกจึงปล่อยมือจากลูก ยืนร้องไห้อยู่ มโหสถจึงตัดสินว่า หญิงที่ปล่อยมือเพราะได้ยินเสียงเด็กร้องคือแม่ที่แท้จริงเพราะธรรมชาติของหญิงผู้เป็นแม่ย่อมมีใจอ่อนโยน สงสารลูก ส่วนหญิงที่ไม่ยอมปล่อยคือนางยักษ์เพราะไร้ความกรุณา มีนัยน์ตาแดง และไม่กระพริบตา

นอกจากนี้ยังมีโจรอีกหลายชนิดที่นำมาให้มโหสถตัดสินคดี เช่น โจรขโมยภรรยา โจรขโมยเครื่องประดับ โจรขโมยฆวนด้าย โจรขโมยเกวียน เป็นต้น

ส่วนโจรที่ไม่ได้เกี่ยวกับมโหสถตัดสินคดี แต่ปรากฏในเรื่องคือ โจรฆ่าชิงทรัพย์ และขโมยแก้วมณีมงคล ซึ่งได้แก่บัณฑิต 2 คนใน 4 คนของพระยาวิเทหราชคือเสนกะ บัณฑิตและเทวินทะบัณฑิตก็ยังมีโจรเพราะการลักขโมย ดังเหตุการณ์ที่บัณฑิตทั้ง 4 ต่าง

ถามความลับของกันและกัน ซึ่งเสนกะบัณฑิตได้เล่าความลับของตนให้บัณฑิตทั้ง 3 ฟังว่า ตนเองได้ร่วมหลับนอนกับหญิงชายตัวคนหนึ่งแล้วได้ฆ่านางเสียเพราะต้องการเครื่องประดับ จากนั้นจึงเอาผ้าห่อเครื่องประดับเก็บไว้ที่บ้าน ส่วนเทวินทะบัณฑิต ได้ขโมยแก้วมณีมิ่งคล อันเป็นของอดีตพระราชาซึ่งเป็นพระบิดาของพระยาวิเทโหราชไปให้มารดาของตน

จะเห็นว่าลักษณะความเป็นคนพาลเพราะการลักขโมยนั้น จะเป็นลักษณะของโจร หรือขโมยทั่วไป ไปที่มีการลักขโมย แย่งชิงเอาวัตถุสิ่งของของคนอื่น อยากรได้ของคนอื่นมาเป็นของตน ซึ่งสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป แต่เรื่องทุกอย่างก็สงบลงได้เพราะการพูดคุย หรือพิจารณาใกล้เกลี่ย ดังปรากฏเป็นภาพสะท้อนผ่านพฤติกรรมของมโหสถดังกล่าวข้างต้น

3.2 ความเป็นพาลเพราะความอิจฉาริษยา

ความอิจฉาริษยาเป็นความไม่ดีอย่างหนึ่งที่สร้างความเสียหายให้ทั้งตนเองและผู้อื่น ความเป็นคนพาลเพราะความอิจฉาริษยาในมโหสถชาดกผู้ที่สื่อให้เห็นพฤติกรรมดังกล่าว ได้แก่ บัณฑิตทั้ง 4 ของพระยาวิเทโหราชที่อิจฉาริษยามโหสถเพราะเป็นที่โปรดปรานของพระราชาและกลัวว่าพวกตนจะไม่ได้รับความไว้วางใจเช่นแต่ก่อนมาและจะทำให้เสื่อมจากลาภยศด้วย ดังตัวอย่างเช่น

บัณฑิตทั้ง 4

เหตุการณ์ที่บัณฑิตทั้ง 4 อิจฉาริษยามโหสถที่เป็นที่โปรดปรานของพระราชาทั้งยังได้ภรรยาที่ฉลาดอีก จึงหาวิธีที่จะทำให้พระราชาเกิดความระแวงมโหสถ จึงปรึกษากันวางแผนไปขโมยราชภรณ์ของพระราชาแล้วใส่ความมโหสถ โดยเสนกะขโมยแก้วจุฬามณี ปุกกุสะขโมยสุวรรณมาลา กามินทะ ขโมยผ้าคลุมบรรทมกัมพล และเทวินทะขโมยฉลองพระบาททองคำแล้วใช้อุบายส่งไปอยู่ในเรือนของมโหสถ โดยเสนกะแอบเอาแก้วจุฬามณีใส่ในหม้อเบรียงแล้วให้สาวใช้เอาไปขายให้เฉพาะบ้านของมโหสถเท่านั้น ส่วนปุกกุสะ กามินทะ และเทวินทะก็ส่งราชภรณ์อื่นๆ ซุกซ่อนในฝัก ผลไม้ และข้าวโพดให้สาวใช้นำไปขายเฉพาะบ้านของมโหสถเหมือนกัน

เหตุการณ์หลังจากมโหสถตอบปัญหาเวทศาได้ช่วยให้พระราชารอดพ้นจากความตาย และได้ตำแหน่งเสนาบดีคืนมาทั้งยังมีอำนาจวาสนามากขึ้น บัณฑิตทั้ง 4 ยิ่งเกิดความอิจฉาริษยามากขึ้นจึงคิดหาวิธีกำจัดมโหสถ โดยเสนกะได้บอกคนอื่น ๆ ว่า ต้องใช้อุบายโดยการถามโหสถว่า ควรบอกความลับแก่ใคร เพราะความที่มโหสถเป็นคนมีปัญญา เขาจะต้องบอกว่า บอกความลับแก่ใครไม่ได้ แล้วพวกเขาจะทูลยุยงพระราชาว่ามโหสถเป็นกบฏ แล้วจึงทำตามแผน ยุยงพระยาวิเทโหราชจากที่ไม่เชื่อจนหลงเชื่อถึงกับสั่งให้ฆ่ามโหสถที่ประตูพระราชวัง

3.3 ความเป็นพาลเพราะความอาฆาตแค้น

ความเป็นพาลเพราะความอาฆาตแค้น เกิดจากบุคคลที่ถูกทำให้เกิดความละอาย ได้รับความทุกข์ยากลำบากกายและใจ พลัดพรากจากคนที่รัก สิ่งที่ยังหวงแหน จึงเกิดความพยาบาท ผูกใจเจ็บต่อบุคคลที่เป็นต้นเหตุ พยายามจะหาวิธีที่จะแก้แค้น โดยไม่ยอมปล่อยวาง ไนมโหสถชาตกผู้ที่สื่อให้เห็นพฤติกรรมดังกล่าว มีทั้งแก้ววิภูพราหมณ์ มหาอำมาตย์ของพระยาจูลนี เมืองปัญจาลนคร และพระนางนันทาทวี เป็นพระมเหสีของพระยาจูลนี ดังปรากฏพฤติกรรมดังนี้

แก้ววิภูพราหมณ์

แก้ววิภูพราหมณ์เป็นคนที่มีความอาฆาตพยาบาท เห็นได้จากเหตุการณ์ที่แก้ววิภูพราหมณ์ยุยงให้พระยาจูลนีใช้พระธิดาของพระองค์เป็นเหยื่อหลอกล่อเพื่อจะจับพระยาวิเทหราชและมโหสถมาเพื่อฆ่า โดยแอบแฝงความแค้นและความอับอายของตนที่ถูกมโหสถกตหน้าลงกระแทกกับพื้นจนหน้าผากแตกเมื่อครั้งแพ่งสงครามยุทธยทที่เมืองมถิลานนคร เพราะเมื่อส่งกระจกเห็นรอยแผลที่หน้าผากเมื่อใดก็เจ็บแค้นใจ คิดหาวิธีแก้แค้นมโหสถทุกครั้ง

พระนางนันทาทวี

พระนางนันทาทวี เป็นพระมเหสีของพระยาจูลนี ไม่ชอบมโหสถเพราะคิดวามโหสถทำให้ตนเอง พระธิดา พระโอรส และพระอัยยิกา ต้องถูกจับไปเป็นเชลยศึกที่เมืองมถิลานนคร และทำให้ตนเองต้องพลัดพรากจากพระธิดาซึ่งต้องเป็นมเหสีของพระยาวิเทหราชจึงผูกใจเจ็บ เมื่อมโหสถไปถวายตัวเป็นบัณฑิตของพระยาจูลนีที่เมืองปัญจาลนครตามคำสัญญาที่ให้ไว้กับพระยาจูลนี จึงรับสั่งให้สตรีคนสนิท 500 คนให้คอยจับมโหสถแล้วทูลยุยงให้ขัดใจกับพระยาจูลนี ซึ่งก็ทำไม่สำเร็จ

จากตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นคนพาลนั้นมีทั้งเพศชายและเพศหญิง ไม่ว่าจะชนชั้นสูงเพียงใดก็ตาม เมื่อไม่ยอมปล่อยวาง ก็คงยังมีความอาฆาตแค้นต่อคนอื่นที่ทำให้ตนได้รับความทุกข์ยากลำบาก พลัดพรากจากคนที่รัก จึงเกิดความอาฆาตพยาบาท ผูกใจเจ็บ คิดหาวิธีที่จะแก้แค้น

3.4 ความเป็นพาลเพราะความหุนา หลงใหลในกามคุณ

ความเป็นพาลเพราะความหุนา เชื่อคนง่าย หลงใหลในกามคุณ ไม่ได้ถือวามเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย แต่เป็นความผิดที่เกิดจากการขาดสติยั้งคิด ขาดวิจารณญาณในการใช้เหตุผล จนก่อให้เกิดความเสียหายทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ไนมโหสถชาตกนี้ ความเป็นคนหุนา มากมากในกามคุณส่วนมากจะเกิดกับกษัตริย์ที่มีคนพาลอยู่รอบข้าง ได้แก่

พระยาวิเทหราช

พระยาวิเทหราช เป็นกษัตริย์เมืองมิลินนคร พระองค์มักจะเอนเอียงไปตามคำยุยงของบัณฑิตทั้ง 4 และลงโทษมโหสถอยู่เสมอ เมื่อทราบความจริงก็จะประหารรางวัลและยกย่องมโหสถ ซึ่งเป็นลักษณะเดี๋ยวดี๋ยวยร้าย ซึ่งลักษณะการหุบเอา เชื่อคนง่าย ไม่รอบคอบ ฟังความข้างเดียว ปรากฏให้เห็นเนื่องๆ โดยเฉพาะเชื่อคำยุยงของบัณฑิตทั้ง 4 เช่นเหตุการณ์ที่บัณฑิตทั้ง 4 ที่อิจฉามโหสถที่เป็นที่โปรดปรานของพระราชาทั้งยังได้ภรรยาที่ฉลาดอีก จึงหาวิธีที่จะทำให้พระราชาเกิดความระแวงมโหสถโดยวางแผนขโมยราชาภรณ์ของพระราชาแล้วใส่ความมโหสถ จนมโหสถต้องหนีไปจากพระราชวังไปอยู่กับช่างปั้นหม้อ หรือเหตุการณ์หลังจากที่มโหสถตอบปัญหาเทวดาได้และได้ตำแหน่งเสนาบดีคืนมาทั้งยังมีอำนาจสาสนามากขึ้น บัณฑิตทั้ง 4 ยิ่งเกิดความอิจฉาริษยามากขึ้นจึงคิดหาวิธีที่จะกำจัดมโหสถ โดยทูลยุยงพระราชาให้ถามคำถามกับมโหสถและกล่าวหาว่ามโหสถว่าเป็นกบฏซึ่งพระราชาก็หลงเชื่อถึงกับสั่งให้ฆ่ามโหสถ

พฤติกรรมการหลงใหลในกามคุณดังเหตุการณ์ที่พระยาจูลนีและแก้วพราหมณ์ใช้กลลวงหลอกล่อพระยาวิเทหราชด้วยกิเลสตัณหาโดยใช้พระธิดาปัญญาจันตีมาเป็นเหยื่อล่อว่าจะถวายให้เป็นมเหสี ซึ่งพระยาวิเทหราชก็มีความกำหนดยินดี เกิดความปรารถนาอยากได้พระธิดาของพระยาจูลนีมาเป็นมเหสีอย่างยิ่ง แม้มโหสถจะทูลคัดค้านว่าอาจจะเป็นกลลวง แต่พระยาวิเทหราชก็ไม่เชื่อ กลับโกรธมโหสถพร้อมทั้งตำว่ามโหสถว่าเป็นคนบ้านนอกไม่รู้จักรักรรเมเนียมของชาววังพร้อมทั้งขับไล่มโหสถออกไป

พระยาจูลนี

พระยาจูลนี เป็นกษัตริย์เมืองปัญญาจลนคร เป็นคนหุบเอา เชื่อคนง่าย โดยเฉพาะเชื่อแก้วพราหมณ์ซึ่งเป็นปุโรหิตคู่กาย ไม่ว่าแก้วพราหมณ์จะแนะนำอะไร พระองค์ก็จะเห็นดีด้วยทุกอย่าง ไม่ว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่ดีหรือไม่ดี ผิดหรือถูกอย่างไรก็ตาม โดยขาดการยั้งคิดหาเหตุหาผล จนในบางครั้งก็ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนหุบเอา เชื่อคนง่ายเห็นได้จากแก้วพราหมณ์แนะนำให้พระองค์ยกทัพไปตีเอาเมืองน้อยใหญ่ในชมพูทวีปเพื่อจะได้เป็นมหาราชาที่ยิ่งใหญ่และแก้วพราหมณ์ก็จะได้อำนาจปุโรหิตด้วย ซึ่งพระองค์ก็ทำตาม หรือการลงพระราชทัณฑ์ร้อยเอ็ดองค์นั้นมาประหารด้วยการใส่ยาพิษในสุราในการดื่มฉลองชัยชนะแม้เป็นการไม่ถูกต้อง ไม่ชอบด้วยธรรมก็ตามพระองค์ก็ยอมทำตาม หรือแม้แต่การใช้พระธิดาของพระองค์เป็นเครื่องมือเพื่อหลอกล่อพระยาวิเทหราชและมโหสถเพื่อนำมาฆ่าโดยแอบแฝงความแค้นความอับอายของแก้วพราหมณ์ที่ถูกมโหสถฝากกรอยแผลเอาไว้โดยการกดหน้าลงกระแทกกับพื้นจนหน้าผากแตกเมื่อครั้งแพ่งสงครามที่เมืองมิลินนครก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงเชื่อและทำตามทุกอย่างโดยไม่คัดค้าน

แม้แต่เหตุการณ์ที่เคยเสียรู้มาแล้วตอนที่กองทัพพระยาจูลนี่หนีแตกทัพไปเพราะ
แก้วภูพราหมณ์แพ้การศึกแบบธรรมยุทต่อมโหสถ เมื่อแก้วภูพราหมณ์ตามไปบอกกลศึก
ใหม่โดยการให้ล้อมเมืองไว้ พระองค์ก็ยอมทำตามและในที่สุดก็หลงกลยุทของมโหสถและ
แพ้สงครามแตกทัพหนีกลับเมืองด้วยความอับอายอีกครั้ง

พระนางสลากเทวี

นางสลากเทวี เป็นพระมารดาของพระยาจูลนี่ ลุ่มหลงในกาม เป็นชู้กับพราหมณ์
วางแผนปลงพระชนม์พระยามหาจูลนี่ผู้เป็นพระสวามีแล้วกราชสมบัติให้พราหมณ์ หลัง
จากพราหมณ์ตายแล้วพระนางก็ให้เชิญพระยาจูลนี่ที่พระนางวางแผนให้หนีไปอยู่เมืองอื่น
กลับมาครองราชย์ หลังจากนั้นพระนางแม่แก่ชราแล้วก็ยังทำตัวเป็นสาวชอบแต่งเนื้อแต่ง
ตัว พุดกระซิกกระซี้กับทหารเวรยามรักษาประตูและมักที่จะฝักมำกับพวกทหารหนุ่มจนเกิน
เวลา

จากตัวอย่างจะเห็นว่า บุคคลผู้เป็นนักปกครองทั้งชายและหญิง ถ้าไม่มีความหนัก
แน่นในคุณธรรม มักมากในกามคุณ ไม่มีพรหมวิหารธรรม กษัตริย์ไม่ประกอบด้วยทศพิธ-
ราชธรรมแล้ว ก็มักจะถูกคนรอบข้างยุแยงเพื่อผลประโยชน์ของตนเสมอไม่ว่ายุคใดสมัยใด
ก็ตาม สัจธรรมนี้ยังคงอยู่

3.5 ความเป็นพาลเพราะความโลภในลาภ ยศ สรรเสริญ

ความเป็นพาลเพราะความโลภในลาภ ยศ สรรเสริญ ส่วนมากจะเกิดจากข้าราชการ
ผู้มีหน้าที่การงานรับใช้บ้านเมือง แต่ยังเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เห็นแก่ประโยชน์ของพวก
พ้องเป็นใหญ่ ลุ่มหลงในลาภยศ อำนาจวาสนา ทำให้แสดงออกถึงพฤติกรรมที่มุ่งร้ายต่อ
คนอื่นที่จะทำให้ตนเองจนเป็นเหตุเสื่อมจากลาภ ยศ สรรเสริญ ในมโหสถชาดกผู้ที่สื่อให้
เห็นพฤติกรรมดังกล่าว ได้แก่

บัณฑิตทั้ง 4

บัณฑิตทั้ง 4 เป็นปุโรหิตกลุ่มเดิมของพระยาวิเทหราชแห่งเมืองมถิลานคร ที่คอย
ถวายคำปรึกษาว่าราชการแผ่นดิน 4 คน ได้แก่ เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ และเทวินทะ ซึ่ง
พฤติกรรมของบัณฑิตทั้ง 4 ที่สื่อให้เห็นถึงความโลภในลาภยศสรรเสริญปรากฏเสมอๆ ดัง
เห็นได้จากเมื่ออำมาตย์ที่พระยาวิเทหราชส่งไปคอยสังเกตพฤติกรรมของมโหสถทั้งการ
ก่อสร้างสิ่งต่างๆ และการวินิจฉัยคดีความต่างๆ และส่งข่าวให้พระยาวิเทหราชทราบเป็น
ระยะๆ แล้วพระยาวิเทหราชก็ขอความคิดเห็นกับบัณฑิตทั้ง 4 โดยเฉพาะเสนกะบัณฑิตซึ่ง
เป็นหัวหน้าว่าถึงเวลาจะนำมโหสถเข้าเมืองได้หรือยัง ก็ถูกคัดค้านเสมอเพราะกลัวว่าเมื่อ
มโหสถเข้ามาอยู่ในเมืองแล้วมโหสถจะเก่งกว่าพวกตน ทำให้พวกตนต้องเสื่อมจากลาภ ยศ
สรรเสริญ

เหตุการณ์ที่มโหสถหนีออกจากเมืองเพราะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนขโมยราชทรัพย์ของพระราชแล้ว พวกบัณฑิตทั้ง 4 เห็นนางอมราซึ่งเป็นภรรยาของมโหสถอยู่คนเดียว เกิดความโลภต่างก็คิดหมายมั่นที่จะได้นางมาเป็นของตน ต่างคนต่างแอบส่งสิ่งของไปให้นางอมราเพื่อเป็นการปลุกสัมพันธ์ พยายามพูดเกี่ยวกับพาราสีนางอมรา จนถูกนางอมราวางแผนแกล้งให้ละลายโดยการหลอกให้ไปตกหลุมอุจจาระแล้วจับโกนศีรษะ โกนหนวดให้หัวโล้นแล้วจับหัวถูกับแผ่นอิฐจนเลือดซึม เอาข้าวสารตำเป็นแป้งกวนเป็นเหมือนข้าวต้มทาทั่วตัวแล้วโรยด้วยปูนทั่วทั้งตัวเหมือนลิงเผือก จับให้นอนในกระชู่เอาเสื้อลำแพนมัดไว้แล้วนำไปถวายพระราช

เกวัญพราหมณ์

เกวัญพราหมณ์เป็นบุรุษหรือบัณฑิตคู่กายของพระยาจลนีแห่งเมืองปัญจาลนคร เป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด คอยถวายคำแนะนำในการบริหารราชการแผ่นดิน เกวัญพราหมณ์เป็นคนลุ่มหลงในลาภยศ สรรเสริญ ดังจะเห็นได้จากการยุยงให้พระยาจลนียกทัพไปตีเอาเมืองน้อยใหญ่ในชมพูทวีปเพื่อจะได้เป็นมหาราชาที่ยิ่งใหญ่และตนเองก็จะได้เป็นอัครบุรุษหรือของพระราชผู้ยิ่งใหญ่ด้วย ก็จะเกิดลาภยศตามมากมายและมีคนนับหน้าถือตาทั่วชมพูทวีป

จะเห็นได้ว่าลักษณะของคนพาลในมโหสถชาดก มิได้มุ่งหมายเฉพาะผู้ที่ประพฤติปฏิบัติผิดตามกฎหมายทางฝ่ายบ้านเมืองเท่านั้น แต่ลักษณะของคนพาลยังได้ครอบคลุมรวมไปถึงผู้ประพฤติปฏิบัติตนผิดจากหลักธรรมหรือศีลธรรมหรือไม่รู้เหตุ ไม่รู้ผล ไม่รู้ดี ไม่รู้ชั่ว ไม่รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นผู้ที่ดำรงตนและดำเนินชีวิตด้วยความประพฤติชั่วคือ คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย มุ่งหวังประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ ขาดสติยั้งคิด ขาดวิจยญาณในการพิจารณาอย่างรอบคอบทำให้เกิดโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ความเป็นพาลเพราะความโลภในลาภ ยศ สรรเสริญ ส่วนมากจะเกิดจากข้าราชการผู้มีหน้าที่การงานรับใช้บ้านเมือง แต่ยังไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เห็นแก่ประโยชน์ของพวกเขาเป็นใหญ่ ลุ่มหลงในลาภยศ อำนาจวาสนา ทำให้แสดงออกถึงพฤติกรรมที่มุ่งร้ายต่อคนอื่นที่จะทำให้ตนเองจนเป็นเหตุเสื่อมจากลาภ ยศ สรรเสริญ ดังกล่าวมา

4. ความเป็นบัณฑิตกับความเป็นพาลในสังคมไทยปัจจุบัน

ลักษณะความเป็นบัณฑิตที่ปรากฏในมโหสถชาดกมิได้มุ่งหมายเฉพาะผู้มีปัญญาฉลาดรอบรู้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมควบคู่กันไปด้วย มีคุณธรรมเป็นเครื่องควบคุมการใช้สติปัญญาให้ถูกต้องคือต้องเป็นผู้ที่รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้

สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ดำรงตนและดำเนินวิถีชีวิตโดยประกอบด้วยการ
ประพาศิตความดี คือ ทำดี พุทธดี คิดดี ใช้สติปัญญาแก้ไข้ปัญหาต่างๆ อย่างรอบคอบ ซึ่ง
คุณลักษณะของความเป็นบัณฑิตอันเป็นอุดมการณ์หรืออุดมคติที่พึงประสงค์ของสังคมอัน
เป็นจุดมุ่งหมายให้คนในสังคมดำเนินไปถึงคือเป็นบัณฑิตที่เพียบพร้อมด้วย 5 ลักษณะ
ได้แก่ 1. การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด 2. การมีความเมตตากรุณา 3. การมีความกตัญญู
กตเวที 4. การยึดมั่นในสัจจะ และ 5. การไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญ หรือแม้แต่ความ
เป็นบัณฑิตในเรื่องวิจรบัณฑิตซึ่งเป็นหนึ่งในทศชาติชาดกก็มีอุดมการณ์ที่เหมือนกัน ทั้ง
ความยึดมั่นในสัจจะ ความมีเมตตากรุณา ความไม่เห็นแก่ลาภยศสรรเสริญ ยอมรับทุกข
ทรมานเพื่อรักษารธรรม เพื่อตอบแทนคุณ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ซึ่งถือได้ว่าเป็น
บัณฑิตทางธรรม ในสังคมใดมีบัณฑิตทางธรรมเหล่านี้นี้มากเท่าใด สังคมนั้นย่อมจะมีแต่
ความสงบสุข เป็นสังคมคุณธรรมที่น่าอยู่ เป็นสังคมในอุดมคติของทุกสังคมในโลก

ส่วนบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตในสังคมไทยปัจจุบันเป็นบัณฑิตทางโลกที่ได้มา
จากการศึกษาเล่าเรียนนั้น ปัจจุบันกำลังประสบปัญหาอย่างมากเพราะระบบการศึกษาตาม
แบบปัจจุบัน เป็นการศึกษาแต่เพียงด้านเดียว คือเน้นเรื่องวัตถุเป็นสำคัญ มุ่งหมายเอา
ความสุข สนุกสนานทางวัตถุเป็นหลัก ไม่ให้ความสำคัญกับคุณธรรม เพื่อจะได้เป็นบัณฑิต
ทางธรรมควบคู่กันไป เมื่อมนุษย์ยังมีมัวเมาหลงใหลในความสุขทางวัตถุมากเท่าใด ความ
รู้สึกนึกคิด คุณธรรมในใจยิ่งน้อยลงทุกขณะ ผลร้ายที่ตามมาก็ยิ่งมากขึ้น คนมีความเห็น
แก่ตัวมากขึ้น มีความทุกข์ทางใจ มีความวิตกกังวล มีความคิดสับสนมากขึ้น เป็นโรคจิต
โรคประสาทถึงกับฆ่าตัวตาย และเกิดปัญหาอาชญากรรมความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกวัน
ดังปรากฏให้เห็นทั่วไปตามสื่อต่างๆ ทำให้บัณฑิตในปัจจุบันมีภาวะความเป็นโจรมากขึ้นทุก
ขณะ ซึ่งสอดคล้องกับภาวะความเป็นโจรที่ปรากฏในมหุสสชาติก ทั้ง 1. การลักขโมย 2.
ความอิจฉาริษยา 3. ความอาฆาตเค้น 4. ความหุบเบา หลงใหลในกามคุณ และ 5. ความ
โลภในลาภ ยศ สรรเสริญ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ซึ่งเป็นปัญหาของสังคม
ในปัจจุบันทุกระดับชั้น ทั้งในระดับหน่วยงาน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต. 2540) อ้างถึงใน สำนักมาตรฐานและประเมิน
ผลอุดมศึกษา. 2547: 13) ได้กำหนดคุณสมบัตินของบัณฑิตที่พึงประสงค์ 10 ประการ คือ 1.
มองเห็นสัจธรรมความจริงของโลก 2. มีสติปัญญา ทนต่อเหตุการณ์ 3. เป็นปัญญาชนผู้มีความ
ดีงาม 4. เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่สิ่งยาก 5. เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพ 6. อยู่ร่วมกันอย่างสันติกับสังคม
และสิ่งแวดล้อม 7. มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม 8. มีความสมบูรณ์ทั้ง 4
ด้าน คือ กาย จิตใจ ศิลและปัญญา 9. มีนิสัยที่ดี มีพฤติกรรมที่เหมาะสม 10. สร้างสรรค์
สังคม และในปี พ.ศ. 2543 ทบวงมหาวิทยาลัย (ในขณะนั้น) ได้จัดประชุมระดับชาติเรื่อง

“บัณฑิตไทยในอุดมคติ” ถึงสามครั้งโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณาการแนวคิดและประสบการณ์กิจกรรมที่ได้ปฏิบัติเกี่ยวกับบัณฑิตตามอุดมคติของไทย การสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมในการเรียนการสอน ซึ่งได้ข้อเสนอแนะให้สถาบันอุดมศึกษาได้ปรับปรุงหรือพัฒนาคุณภาพบัณฑิตเพื่อให้เป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์ของตลาดแรงงานและสังคม จะต้องมึลักษณะเป็นผู้นำที่ดี เป็นบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม ประกอบไปด้วย 1) มีความขยันขันแข็ง อดทนต่อความยากลำบาก 2) มีความเสียสละ (เพื่อผู้อื่น) 3) มีความซื่อสัตย์ เชื่อถือได้ 4) มีความกล้าหาญที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง (กล้าที่จะเสียหาย กล้าที่จะเสียเปรียบ กล้าเสี่ยงต่อการถูกตำหนิและลงโทษ) 5) มีความเมตตา กรุณา พร้อมทั้งจะช่วยเหลือผู้อ่อนแอกว่า (นิรนาม.2551: 27-28) นอกจากนี้ วิจารย์ พานิช (2554) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับบัณฑิตอุดมคติไทยว่า บัณฑิตอุดมคติไทยต้องมีคุณธรรม จริยธรรม เข้าใจสังคม/ชุมชนของตน และวัฒนธรรมอื่นๆ มีความเคารพ เห็นคุณค่าในความแตกต่าง มีทักษะในการจัดการความขัดแย้ง และมีทักษะความร่วมมือในการทำงานเป็นทีม นอกจากนี้ยังต้องมีคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ โดยจะต้องประกอบด้วย 3 อย่าง คือ มีความรู้ มีทักษะ และบุคลิกอุปนิสัย กล่าวคือ มีหลักคิดทางวิชาการ มีความรอบรู้ สามารถประยุกต์ความรู้เกี่ยวกับโลกศตวรรษที่ 21 ได้ มีทักษะการคิด ทักษะการดำรงชีวิตภายใต้พหุวัฒนธรรม ทักษะการเรียนรู้นวัตกรรมใหม่ๆ ตลอดถึงทักษะการทำงานร่วมกับบุคคลที่แตกต่างทางวัฒนธรรม เป็นต้น ส่วนบุคลิกอุปนิสัยนั้นต้องมีจริยธรรมและค่านิยมที่ตั้งงามอยู่ในพื้นฐานของจิตใจ เรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดถึงนิสัยใฝ่คุณภาพ หรือคุณงามความดี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า เพราะปัญหาของบัณฑิตในสังคมไทยปัจจุบันดังที่กล่าวมาข้างต้น กำลังเป็นปัญหารุนแรงขึ้นทุกขณะ จึงทำให้มีผู้ที่เป็นห่วงและได้เสนอแนะความเป็นบัณฑิตในอุดมคติ ของสังคมไทยปัจจุบันไว้หลายคนดังกล่าว ซึ่งส่วนมากก็มีแนวความคิดที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ภาวะความเป็นบัณฑิตที่ปรากฏในโศกชาติก สะท้อนให้เห็นว่าภาวะความเป็นบัณฑิตในชาตินั้นไม่ได้ล้าหลังเลย กลับเป็นที่ยังทันสมัยและใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ การดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมย่อมจะได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างแน่นอน การจะแก้ปัญหาก็ต้องสร้างอุดมการณ์ภาวะความเป็นบัณฑิตทั้งที่เป็นบัณฑิตทางโลกและที่เป็นบัณฑิตทางธรรมควบคู่กันไปโดยมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องอภิบาลหรือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่อบัณฑิตทุกคนมีภาวะความเป็นบัณฑิตตามอุดมการณ์ของสังคมที่พึงประสงค์ ภาวะความเป็นคนพาลหรือปัญหาสังคมต่างๆ ก็จะลดลงและหายไปที่สุดในที่สุด และสังคมก็จะสงบสุข

บทสรุป

ลักษณะความเป็นบัณฑิตที่ปรากฏในมหิทธชาตกัมได้มุ่งหมายเฉพาะผู้มีปัญญาฉลาดรอบรู้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เป็นผู้ทรงภูมิธรรมควบคู่กันไปด้วย โดยมีความเมตตากรุณา ความกตัญญูทวาทะที ความยึดมั่นในสัจจะ และความไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญ ดำเนินวิถีชีวิตโดยประกอบด้วยการประพุดิตความดี คือ ทำดี พูดดี คิดดี ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหิต่างๆ อย่างรอบคอบ แล้วปัญหาในสังคตต่างๆ ซึ่งจัดว่าเป็นภาวะของความเป็นใจร คือการลักขโมย ความอิจฉาริชยา ความอาฆาตแค้น ความเชื่อคนง่าย หลงใหลในกามคุณ และความโลภในลาภ ยศ สรรเสริญ อันจะทำความเดือดร้อน ความเสียหายให้โทษทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ความเป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคมปัจจุบันที่จะต้องมีลักษณะเป็นผู้นำที่ดี เป็นบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม ประกอบไปด้วยมีความขยัน อดทน เสียสละ ซื่อสัตย์ กล้าหาญที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้อง และมีความเมตตากรุณา ซึ่งจะทำให้สังคมอุดมคติที่มีแต่ความสงบสุขร่มเย็นเป็นจริงได้ในสังคมแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ไม่เป็นยุคโลกาวิบัติอย่างที่หลายคนกล่าวขาน

บรรณานุกรม

- ญาณวชิระ. (2552). ทศชาติ ปณิธานมหาบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: กองทุนพุทธธานภาพ.
- เทพเวที, พระ. (2533). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธรรมสภา. (2539). พระเจ้าสิบชาติ. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- นिरนาม (นามแฝง). (2551). บัณฑิตไทยในอุดมคติ. วารสารกองพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ สุรินทร์, 3(3), 25-28.
- พัฒน์ เฟื่องผลา. (2535). ซาดกกับวรรณกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พุทธทาสภิกขุ, พระ. (2544). มงคลชีวิต 38. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 14. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). มงคลดัตถ์ปิ่นแปล เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาสีลาวีระวงศ์. (2516). มโหสถ. เวียงจัน: วิทยาลัยแบบประสมฟ้ารุ่งม เวียงจัน.
- วิจารณ์ พานิช. (ม.ป.ป.). การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 บัณฑิตอุดมคติไทย. ใน เอกสารประกอบการประชุมเรื่องการเตรียมความพร้อมผลิตบัณฑิตไทยในศตวรรษที่ 21, 29 กรกฎาคม 2554, ณ โรงแรมรามาคาร์ดินัล.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2543). วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2547). รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- อำนวยการที่ปทุมโม, พระมหา. (2548). การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดก. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

